

«УКРАЇНА БУДЕ, ВОНА МУСИТЬ БУТИ, ВОНА СИЛЬНА»*

(РОДИНИ ШУЛЬГИНИХ ТА ШИШМАНОВИХ

В УКРАЇНСЬКОМУ ВІДРОДЖЕННІ)

Аналіз взаємин посла Української Держави в Царстві Болгарія Олександра Яковича Шульгина та посла Царства Болгарія в УНР Івана Шишманова на основі книжкового інскрипту, щоденникових записів, епістолярію, спогадів двох діячів та членів їхніх сімей у період з 1918 до 1928 р.

Ключові слова: Українська Держава, Болгарія, дипломатія, О. Я. Шульгин, І. Шишманов, Київ, 1918 рік.

Наприкінці грудня 1917 року молодий історик Олександр Шульгин очолив перший в Україні орган у сфері зовнішніх зносин – Генеральне секретарство справ міжнародних (з 22 січня 1918 р. – Народне міністерство закордонних справ). Олександр Якович Шульгин народився 30 липня 1889 року в полтавському селі Сохвині. «Я виріс у родині незабутніх батьків. [...] Було майже неможливо не наслідувати мого батька [...]» [1, с. 230]. Батько Олександра, Яків Миколайович Шульгин (1851–1911), «[...] оден з характеристичнійших представників українського життя 1870-х рр., визначний український історик і чоловік памятний [...] чистотою свого характера. Потомок щирого українського роду, [...] зблизивши ся до українських емігрантів [...] в Женеві з Драгомановим на чолі, Ш. став брати участь в їх виданнях, [...] на с[е] [...] був обернений шкільний фонд Як. Шульгина [...]», – писав у некролозі М. С. Грушевський [2, с. 5-6]. Як політик Олександр Шульгин загартувався у революційному Києві. Блискавичні зміни подій змінювали й пріоритети Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ), членом якої був Олександр. Федералізм члени партії розуміли як світову форму міждержавних взаємин. Після гетьманського перевороту (29.04.1918) відбувся з'їзд УПСФ (10–12.05). У доповіді на з'їзді О. Шульгин визнав відхід партії від

ідеї федеративного зв'язку з «Російською деспотією». За Гетьманату Олександр Шульгин був головою Комісії української делегації на мирних переговорах з Росією (травень – липень 1918). З кінця липня 1918 р. О. Я. Шульгин – посол Української Держави в Царстві Болгарія. У «Curriculum vitae Члена Ради Міністра Справ Закордонних Шульгина О.» від 4.01.1921 Олександр Якович, зокрема, писав: «[...] Року 1918 25 червня наказом гетьмана Скоропадського призначено Уповноваженим Міністром і Надзвичайним послом Уряду України до Правительства Болгарії; на цій посаді був аж до оголошення Гетьманом Маніфесту про федерацію, після чого подався до демісії та, [...] повідомивши Місію Закордонних Справ Болгарії, [...] що з причин хорости мусить від'їхати, вирушив до Франції. [...] видав в українській мові брошуру «Політика» в 1918 р., котру було перекладено і видано в Берні в французькій мові [...]» [3, с. 178-179]. Збірник статей і документів «Політика. Державне будівництво України і міжнародні справи» Олександра Шульгина [4] має велику джерелознавчу цінність: містить унікальні документи Малої Ради (що з квітня 1917 року діяла між засіданнями Української Центральної Ради), більшість з яких згодом були втрачені. Соратник О. Шульгина Петро Стебницький писав про цю працю: «По за своїм загальним інтересом, ці матеріали характеризують також і особу самого автора, як одного з небагатьох видатних людей, яких могла виставити з-межи себе українська інтелігенція на тяжку і одвічальну працю будування української держави» [5]. У Національній історичній бібліотеці України зберігається унікальний екземпляр цього видання з інскриптом: «Високоповажному П. Послу Професору І. Д. Шишманову з щирою поваг[ою] авт[ор]. 15.06.1918 р.». Щоденниковий запис очільника болгарської дипломатичної місії Івана Шишманова від 15 червня 1918 року підтверджує отримання ним книги від Олександра Шульгина. Взагалі, цей київський щоденник Івана Шишманова, де описані події доби Української Держави з 1 травня до 24 червня 1918 року, є для нас неоцінним документом. Рукопис щоденника зберігається в особовому фонді І. Шишманова Наукового архіву Болгарської академії наук (ф.11К, оп.1, а.о. 86); опублікований у Болгарії в 2003

р.; викладений у перекладі українською мовою на сайтах українських істориків). Визначний болгарський учений, дипломат, політик Іван Дімітров Шишманов (22.06.1862–23.06.1928) у часи студентства у Женеві познайомився з М. П. Драгомановим, який справив на нього величезний вплив. У 1888 р. Іван одружився з дочкою М. Драгоманова Лідією. Усі тогочасні наукові й політичні зв'язки українців з болгарами вели до Драгоманова і його родини. Перший болгарський україніст, І. Шишманов написав і видав знакову працю (Шишманов І. Роля України в болгарськiм Відродженнi : вплив Шевченка на болгарських поетiв передвизвольної доби / Іван Шишманов. – Відень : Союз Визволення України, 1916. – 14 с.). 12 червня 1918 р. болгарський посол в УНР Іван Шишманов вручив вірчі грамоти гетьману Павлу Скоропадському. А вже у березні 1919 р. болгарське посольство змушене було повернутися до Софії; 1 квітня 1919 р. І. Шишманов склав свої повноваження посла Болгарії в Україні. Він не застав О. Шульгіна в Софії: той поїхав ще наприкінці 1918 р. У низці листів О. Шульгіна до родини Шишманових відчувається його глибока шана до подружжя. Він, зокрема, писав: «[...] таких сердечних листів, як Ваш лист, не часто приходитьс'я діставати. Може Ви мене і дуже переоцінюєте [...]». У 1921-1924 рр. родина Шишманових проживала у Фрайбурзі; оселилася там і сім'я Шульгиних. «[...] то був добрий момент в моєму життi, який я згадую з вдячністю: добра компанія і тиха творча праця [...]», – писав у 1923 році Олександр Якович. У 1923-1927 рр. Олександр Якович жив у Празі, де був професором Українського вільного університету й УВПІ ім. М. Драгоманова. У 1924 р. І. Шишманов приїжджав у Прагу й зустрічався там із О. Шульгиним» [7, с. 46-47]. Але повернімося до київського щоденника Івана Шишманова. Вперше у ньому про О. Шульгіна він згадав як про політика: «Вчора – перший день на конгресі соціал-федералістів. Цікавий реферат колишнього Мін[істра] Закордонних Справ Шульгіна: чому і як зробилися самостійниками». Наведемо уривок із промови І. Шишманова на церемонії вручення гетьману грамоти: «12 червня 1918 р. «Сподіваюся, що матиму змогу скористатися своїм довгорічним вивченням вашої країни, її блискучого минулого, її поступового розвитку і її

феноменального відродження, що навіває так багато аналогій з нашим, щоби створити тісні тривалі інтимні стосунки між Болгарією і дорогою, рідною нам вільною, незалежною Україною». Далі йдеться про О. Шульгина як посла: «15 червня 1918 р. [...] навідався Шульгин – 30-35 років. Симпатичний, щирий українець, колишній приват-доцент по історії Петербургського університету [...]. При ньому проходили переговори з Брест-Литовського миру. Приніс одну свою книгу – «Політика» (зібрані статті). Був федералістом, нині – самостійник. З бажанням їде до Болгарії (одружений, має 3-річну дитину). [...] обіцяю надати йому деякі відомості про Болгарію. 19 червня 1918 р. Розмова із Шульгиним і Штейнгелем – в міністерстві закордонних справ. [...] 23 червня 1918 р. [...] приходив Ол. Яковл. Шульгин – щойно призначений український посол в Софії. [...] Розповів йому про все те важливе, що його очікує в Софії, ознайомив з психологією різних партій і окремих осіб, розповів про інтелектуалів, намалював моральний портрет нинішніх (нових) міністрів. Розповів йому про Царя і престолонаслідника. З ким і як співпрацювати. Його мета: Чорноморська конфедерація» [6]. Отже, знайомство відбулося 15 червня, ще одна зустріч – 19-го, і вже офіційне консультування новопризначеного посла О. Я. Шульгина – 23 червня 1918 р. З цього часу почалися і десять років продовжувалися приязні взаємини двох послів та науковців. Сім'я О. Я. Шульгина (дружина Лідія Василівна та син Ростислав) та родина І. Шишманова (Лідія Драгоманова-Шишманова і син Дімітр) також спілкувалися. Цікаво, що перед затвердженням на посаді посла в УНР Івана Шишманова уряд Болгарії пропонував очолити дипломатичну місію в УНР сину Івана Шишманова Дімітру (1889–1945). Видатний україніст Дімітр Шишманов на початку 1940-х рр. був міністром закордонних справ Болгарії. У лютому 1945 р. був розстріляний. «Вбивством доктора Дімітра Шишманова комуністи знищили родину Шишманових» [8]. О. Я. Шульгин тричі був міністром закордонних справ уряду УНР у екзилі і упродовж двох років очолював цей уряд. Помер 4 березня 1960 року в Парижі. Палким патріотам Олександрю Шульгину та Івану

Шишманову були однаково притаманні щирість у стосунках, відповідальність за справу й відданість ідеалам національного державотворення.

Примітка

*«[...] я вірю, що Україна буде, вона мусить бути, вона сильна, вона багата», – слова Олександра Шульгина в переказі дружини його сина Ростислава, професорки славістики Університету Торонто Лідії Шульгиної.

Література

1. Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960) / за ред. Володимира Янева // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 186. Праці Історично-філософичної секції. – Париж ; Мюнхен, 1969. – 359 с. : іл. – [Уривки із спогадів Олександра Яковича Шульгина. Ч. 2. – С. 226-256].

2. Грушевський Мих[айло]. Памяти Якова Шульгина / Мих. Грушевський // Записки Наук. Т-ва імени Шевченка. Т. 107. – Кн.1. – Львів, 1912. – С. 5-9.

3. Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці : збірник наукових праць та документів / упоряд. В. Піскун. – Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – 432 с.

4. Шульгин Олександр. Політика. Державне будівництво України і міжнародні справи : статті, документи, промови / Олександр Шульгин. – Київ : Вид. Т-ва Друкарь, 1918. – 111 с.

5. Шульгин Олександр. Політика. – Київ, 1918. Рец.: Стебницький Петро. Шульгин Олександр. Політика / П. Стебницький // Книгарь. – 1919. – Березіль. - № 19. – Стп. 1185.

6. [Шишманов І. Щоденник] [Електронний ресурс] / [І. Шишманов] // Режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(05-06\).shyshmanov.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(05-06).shyshmanov.php)

7. Якімова А. М. Листування Олександра Шульгина з родиною Шишманових у 1922-1932 роках (за матеріалами Наукового архіву Болгарської академії наук) / А. М. Якімова // Сумський історико-архівний журнал. - № XVI-XVII. - 2012. – С. 45-64.

8. Димитър Шишманов [...] // Украински вести. – 13.12.2021.

[Електронний ресурс]. – Режим достępu:

<https://ukrpressbg.com/2021/12/13/%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%8A%D1%80-%D1%88%D0%B8%D1%88%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D1%81%D0%B8%D0%BD-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D0%B8-%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%8F/>